

Hazareýler we Taliban

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 25 январа, 2025

Hazareýler we Taliban HAZAREÝLER WE TALIBAN

Geçen anna günü (30.09.2022 ý.) Kabulyň bir raýony ýene gan kölüne çümdi.

Aglabasyny hazareý talyplarynyň düzen ýokary okuw jaýyna giriş ekzameniniň geçýän binasynda birnäçe talyp gurban boldy, ölenleriň sanyndan iki esse köp talyp agyr ýaralandy.

Şeýlelikde taliban häkimiýetiniň astynda agyr tramwany başdan geçiren hazareý kowçumy ýene bir gezek agyr sarsgyna düşdi.

Wepat bolanlaryň köpüsi jemgyýetiň geljegi saýylýan juwan ýaşly (18-19 ýaşlarynda) ýaş oglan-gyzlardy.

Geň görmeli, soňky aýlarda hazareýlere garşy bolýan her terakty özüniň amala aşyryandygyny aýdýan DAIŞ-iň Horasan şahasyndan bu gezek ses çykanok. Kabula belet ýerli žurnalistler bu gezekki terakty Talibanyň «Hakkani» şahasynyň amala aşyran bolmagynyň mümkindigini aýdýarlar.

Owganystanda puştun däl demirgazykly toparlaryň arasynda

Talibanyň sistematiki hüjümlerine iň köp uçraýan etniki topar hazareýler bolsa gerek.

Diňe soňky bir ýyllyk taliban häkimiýeti döwründe Kabuldaky we beýleki şäherlerdäki edaradyr guramalar (metjitler, medreseler, kurs merkezleri, mekdepler we ş.m.) sistematiki ýagdaýda bombaly hüjümleriň nyşanasyna mündi.

Taliban hökümeti bu hüjümleriň garşysynda göz üçin berýän beýanatlaryndan we gözboýagçylykly ýazgarmalaryndan başga hiç zat etmedi, geljekde bolup biläýjek hüjümleriň önüni almak üçinem hiç zat edenok.

Öz häkimiýet başyna gelen döwründe hazareýlere garşy bolýan agressiýalara sesini çykarmalyk Taliban 20 ýyllyk respublika döwründe-de owgan geografiýasynyň kyn şertlerini güne garalyp giden ýüz-gözlerinde we ýüzleriniň ýygýrtlarynda göterýän bu ejiz halky pursat tapan wagty gyrdy, ýok etdi.

2021-nji ýylyň başynda, ýagny Talibanyň Kabula girmeginden birnäçe aý öň Kabulda hazareýlere degişli mekdebiň önünde okuwçylaryň sapakdan çykýan wagtynda bolan bombaly teraktda 10-15 ýaş aralygyndaky 90 okuwçynyň ömür tanapy üzülipdi.

Mekdebi öňi dört ýana sowrulan jesetlerden ýaňa gassaphanany ýada salýardy.

Bütün dünýäniň näletlän bu ganly teraktyny Taliban amala aşyrandygyny aýtsa-da, iki puştun lideri – öňki we soňky prezidentler Aşraf Gani we Hamid Karzaý ganojak topara terrorçy diýmäge bogunlary ysmady hem-de hadysany gözboýagçylykly sözler bilen başdan sowmaga dyrjaşypdy.

Ýogsa-da, Talibanyň hazareýlere bolan şeýlekin çuň ýigrenji

nirden gelip çykýar?

Taliban we DAIŞ ynanjynda şaýy ynanjy yslamy bozýan yrga ynanç, muña uýýanlar-da kapyrlardan has howply duşman saýylýar.

Aýratynam, hazareýleriň owgan jihady, taliban agalygy döwdünde şaýy Eýran tarapyndan goldanmagy, toparlanmagy we ideologik taýýarlykdan geçirilmegi, olary kese ýerlileriň aýakçylygyny edýän içki duşman hökmünde sypatlandyran taliban ynanjyny pugtalandyrdy.

Hazareý jemgyýeti respublika döwründe Kabulda Eýran goldawly birnäçe ýokary okuw jaýyny we metjidini gurupdy. Kum şäherinde Ymam Homeýniniň syýasy-ideologik şaýy täliminden geçen hazareý mollalary-da akgyňly eýran-pars aksentleri hem-de eýran mollalaryny ýatladýan akly-garaly selle-saryklary bilen ünsi çekýärdiler.

Hazareýlerdäki bu medeni-ideologik üýtgeşme we saýrylaşma Owganystandaky beýleki etniki toparlaryňam ünsüni çekmäge başlady. Hazareý mollalarynyň eýran tüýsli egin-eşiklerini we parsça aksentlerini ilkibaşda ýadyrgady we halamady.

HEZÂRELER HAZARALAR

Dr. Neslihan Durak

kitapcy.ru

Her niçik-de bolsa, bu garşylyklar hiç wagtam Talibanyňky ýaly ýigrenje öwrülmändi. Hazareýler Eýranyň gözüne ilmek üçin we goldawyň dowam etmegi üçin ellerinden gelenini etdiler. Segseninji ýyllarda Owganystan sowet tanklarynyň astynda iňläp ýatyrka, Eýranda emigrant bolup ýaşaýan hazareýler Homeýniniň gözüne ilmek üçin Saddam Hüseýniň garşysyna uruşmak üçin Yrak frontyna gidýärdiler. Eýran gazetleriň başky sahypalaryny olaryň görkezen «gahrymançylyk» hekaýatlary bezeýärdi. Emma hazareýler hernäçe çytraşsalar-da, Eýranyň Owganystandaky syýasy tamasyny ödäp bilmediler.

90-njy ýyllarda Talibanyň garşysynda durup bilmedik hazareýler respublika döwründe-de möhüm häkimiýet şärikdeşi hökmünde güýjüň merkezinde ýer alandyklaryna garamazdan, Eýranyň

tamasyny ödäp bilmedi.

Lapykeçlige düşen Eýran goldaw bermegini bes etdi welin, hazareýler guk ýanlarynda täze bir hemaýatkär we howandar tapdy. Hazareýleriň daşyndan tutunan bu gezekki howandary Türkiýeden başga hiç kim dälidi.

Hazareýleriň türkleriň göwnüni awlamak üçin toslap tapan «hazareý türkleri» gipotezasy Ankara, Stambul ýaly şäherlerde çaltlyk bilen ýaýrady we oňlandy.

Şeýdibem, 90-njy ýyllarda Talibanyň elinde ýesirlikdekä wepat bolan, owgan jihadynyň iň garaňky ýüzlerinden biri bolan hazareý serkerdesi Abdul Ali Mezari Türkiýedäki Owganystana bagyşlanyp geçirilýän konferensiýalarda «beýik türk şehidi» diýip ýatlanmaga başlandy.

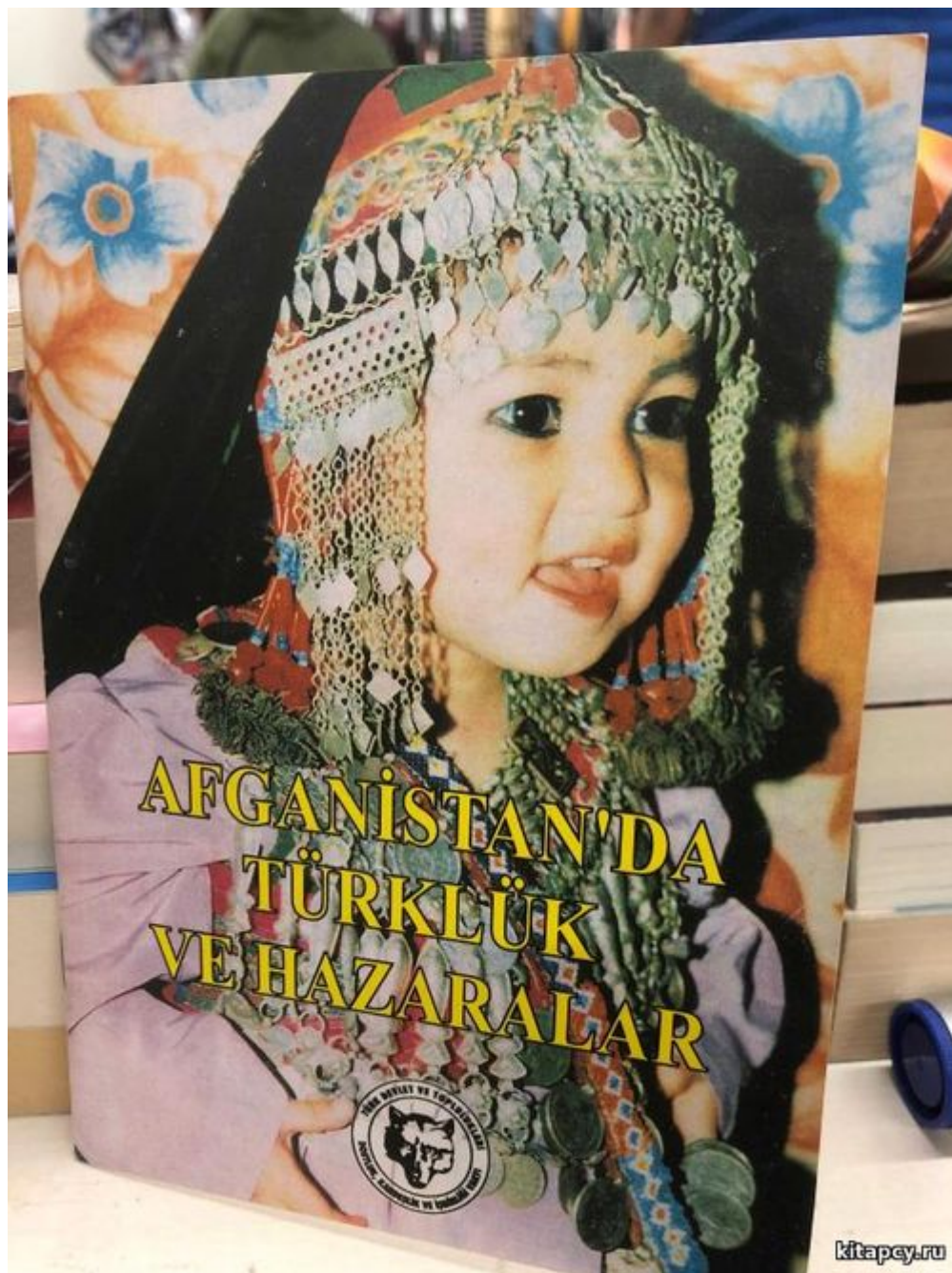
Edil ýöne şol wagtky duran ýerine görä reňkini üýtgedip bilýän hameleon ýaly baran ýurdunda jynsyny we milletini üýtgedip bilýän hazareýler özlerini Eýranda şaýy-pars, Türkiýede türk ýa-da asly türk, Ýewropada bolsa ariýes hökmünde tanatmaga başlady. Munuň bilenem çäklenmän, Ýewropa we ABŞ-na gidensoň, dinlerini üýtgetmäge yöneldi.

Owganystanda onlarça etniki topar baram bolsa, owganlaryň arasynda daşary ýurda çykansoň dinini üýtgedýän ýeke-täk topar hazareýlerdir. Hristianlyga geçen ýeke täjige, puştuna ýa-da özbege duş gelip bilmersiňiz, emma men size dinini üýtgeden onlarça hazareýi sanap berip bilerin.

Elbetde, din we ynanç her kimiň öz şahsy meselesi. Meniň bärde ünsüňizi çekmek isleýän zadym – hazareýler üçin din, millet, millilik ýaly düşüňjeleriň hiç zady aňlatmaýandygy.

Hazareýler özleriniň aýdyşy ýaly pars, türk ýa-da ariý milletinden däl bolýan bolsa, onda nämekä? Hazareýler pars-täjik medeniýetine we şaýy ynanjyna giren asly mongol halkdyr. Çingiz han Owganystanyň häzirki ýerleşen ýerlerini basyp alan wagy, şol ýerlerde müň adamlyk galalary gurupdy. Şol müň adamlyk galalar wagtyň geçmegi bilen «müň» manysyny berýän **Hazar** sözünden döredilen hazara, hazareý (müňlük, müňlük topar manysynda) görnüşinde aýdylmaga başlandy.

(Osmanly oýlap tapyjysy Hazarfen Çelebiniň lakamy-da hazar sözünden gelip çykýar we «müň bir ylymdan baş çykarýan kişi diýmegi aňladýar).

Çingiz hanyň ölüminden 50-60 ýyla golaý wagt geçensoň, Orta Aziýadaky mongol taýpalary bolýan ýerlerine görä türkileşdiler ýa-da parslaşdylar.

Naýman, kereý, çagataý, barlas, goňrat ýaly mongol taýpalary özbekler, gazaklar, gyrgyzlar bilen garyşyp türkileşdi. Hazareý adyny alan Owganystandaky mongol goşun bölümleri-de täjikleşdiler.

Üns beriň, Orta Aziýadaky we Sibirdäki türki halklar biri-birlilerine örän ýakyn dilde gürleýärler, şeýle-de sanlar, dil, agyz, burun, el-aýak ýaly esasy beden agzalarynyň atlary hem-de beýleki esasy sözler şo durşuna gaýtalanýar.

Munuň sebäbi olaryň hemmesiniň düýbüniň bir halkdan gelyänligindendir. A hazareýlerde bolsa bu sözleriň köpüsi

parsça.

Ýagny, beýleki türkî halklar bilen hazareýleriň arasynda bir geografiki giňişligiň adamy bolmakdan gelip çykýan fiziki meňzeşlikden başga medeni taýdan hiç hili umumylyk ýok.

Hazareýleriň asly türkî gelip çykyşly bolsa, onda hökman beýleki türkî halklar bilen arasynda käbir meňzeşlikleri bolardy.

Ýalňys düşünilmesin: elbetde, бүтін bularyň barsy Talibanyň hazareýlere garşy amala aşyran gandöküşligini hiç bir ýagdaýda hakly görkezip bilmez.

Ýene bir zat bar, olam – hazareýler şaýy ynanjynyň esasy prinsipi bolan takiýe däbine amal edýär. Takiýe – başa düşen agyr ýagdaýdan gutulmak, maddy ýa-da magnawy bähbit gazanmak, howply pursatlary başyňdan sowmak üçin bilgeşleýin ýalan sözlemek, «artistlik» etmek we özüne hakykatdanam şeýledir öýtdürüp ýaşamakdyr.

Ýöne gynansak-da, bu çemeleşme olary howp-hatardan gorap bilenok.

Hazareýler nirä gidende-de, şol giden ýurdundaky halkdandygyny subut etjek bolup kösenip ýörmegiň deregine, «Hawa, biziň aslymyz mongol, emma wagtyň geçmegi bilen täjikleşip ysalam dinine we medeniýetine giripdiris!» diýseler gowy bolar.

Hakykat şular ýaly ýönekeý we açyk-aýdyň görnüp durka, amerikan aýdymçysy Maýkl Jekson ýaly ömürboýy reňkini we aslyňy üýtgetjek bolup ýörmegiň näme manysy barka?

Bilşiňiz ýaly, Maýkl Jeksonam teniniň reňkini üýtgetmek üçin onlarça gezek operasiýa giripdi, emma näçe jan etse-de, «garaýagyz aýdymçy» ýarlygyny özünden aýryp bilmändi.

Näme edeniňde-de, Günüň öňüni palçyk bilen suwap bolmaýar ahyrn!

Esedulla OGUZ,

Türkiýeli türkmen žurnalisti.

04.10.2022 ý. Publisistika